

ETF grandiprojekt 8527: Põlvkonnad ja põlvkondade vahelised suhted kujunevas infoühiskonnas

Lõpparuanne

1. Sissejuhatus

1.1. Eesmärgid ja uurimisküsimused

Projekti põhieesmärgiks oli analüüsida erinevate vanuserühmade kogemusi igapäevases kokkupuutes traditsioonilise ja uue meediaga ning nende meediakasutuspraktikaid ning uurida põlvkondade vahelist interaktsiooni kujunevasse infoühiskonna sotsialiseerumise protsessis. Eesmärgi täitmiseks püstitasime rea uurimisküsimusi.

Uurimisküsimused

1. Mis on vanuserühmade kui meediaauditooriumide sarnasused ja erinevused? Kuidas nad meediat tarbivad ja kasutavad ning meedia sisu loovad ja loovkasutavad? Mis rolli ja funktsiooni täidab erinevat liiki meedia erinevate vanuserühmade jaoks? Kuidas nad meedia sisust aru saavad ja seda tõlgendavad?
2. Missugused on laste, vanemate ja õpetajate teadmised, arusaamad, uskumused ja hoiakud meediaga seotud võimaluste ja riskide kohta? Missuguseid võimalikke meedia mõjusid lastele tajuvad vanemad ja õpetajad? Missugused on laste, vanemate ja õpetajate hoiakud vanemliku vahendamise ja meediakasvatuse suhtes? Kuidas tajuvad vanemad ja õpetajad üksteise rolli meediakasvatuses?
3. Missugused on interaktsioonimustrid laste/noorte, nende eakaaslaste ja õdede-vendade, vanemate ja õpetajate vahel kujunevasse infoühiskonna sotsialiseerumise protsessis? Millisel määral vahendavad vanemad oma laste televaatamist ja internetikasutust, missuguseid strateegiaid nad kasutavad? Kuidas sotsiaal-demograafilised ja kultuurilised faktorid mõjutavad vahendamisstrateegiaid? Kuidas lasteaiaõpetajad edendavad laste meediapädevust?

1.2. Meetodid ja nende originaalsus

Uurimisküsimustele vastamiseks töötasime välja ja rakendasime nii kvantitatiivseid kui kvalitatiivseid meetodeid. Osalesime suuremahuliste esinduslike küsitluste Mina. Maailm. Meedia (2011. ja 2014. a etapid) ning EU Kids Online ankeetide väljatöötamisel ja andmete analüüsimisel. 2011. a valmistasime koostöös Saksamaa teadlastega (Institut für Journalistik und Kommunikationsforschung, Hochschule für Musik, Theater und Medien Hannover) ja nende poolt 2010. a läbi viidud küsitlusuuringule (Medienbildung in Kindertagesstätten) toetudes ette küsitluse Eesti lasteaiaõpetajate meediakasvatuse alase teadlikkuse uurimiseks. Küsitlus toimus detsembris 2011 – jaanuaris 2012 (325 vastajat).

Komplekssete uurimisprobleemide lahendamiseks kasutasime kvantitatiivsete ja kvalitatiivsete meetodite kombineerimist, mis võimaldas ühtaegu tuua välja üldised tendentsid, pakkuda neile selgitusi ning avada sügavuti uuritava probleemistiku sisu (nt Palts & Kalmus 2015; Talves & Kalmus 2015).

Lisaks tavapärasematele kvalitatiivmeetoditele (fookusgrupid ja süvaintervjuud laste, lapsevanemate, vanavanemate, (lasteaia)õpetajate ja ettevõtjatega; vaatlused lasteaedades ja supermarketis) arendasime ja kasutasime erinevaid innovaatilisi loovuurimismeetodeid. Näiteks teostasime teismeliste joonistatud tüüpiliste Facebooki kasutajate piltide analüüsi, mille tulemusel selgus kuus kasutajatüüpi (Murumaa & Siibak 2012). Viisime läbi ka keskkooliõpilaste kirjutatud lühiesseede (teemal „Kes on netipervert ja mida ta teeb“) analüüsi, mis oli sondeerivaks prooviuuringuks. Järgnes kombineeritud meetodiga (süvaintervjuud + joonistuste analüüs) uuring, mille käigus selgitasime, milliseid ohte noored internetis tajuvad ning millisena konstrueerivad nad üht põhilist ohtu (nn netiperverti). Loovuurimismeetodeid rakendasime ka uurimaks eelteismeliste identiteediloomet suhtlusportaalides (Hernwall & Siibak 2012; Siibak jt 2013).

Eesti Rahva Muuseumi (ERMi) näituse „Ostupalavik: tarbimiskultuur Eestis 1990.–2000. aastatel“ sidusprogrammide raames korraldasime laste joonistusvõistluse, mille eesmärgiks oli koguda eksperimentaalsete visuaalanalüüsi meetodite abil andmeid Eesti laste tarbimiskultuuri kohta. Võistluse tulemusena kogunenud tööde (N=3225) uurimiseks töötasime välja joonistusi ja nendele lisatud lühiselgitusi analüüsida võimaldava kontentanalüüsi kodeerimisjuhendi. Ka noorte suhtlusportaalide (Siibak 2012) ja blogide (Blinka jt 2012) loovkasutamise praktikaid uurisime muuhulgas kontentanalüüsi meetodil.

Loovmeetodeid kasutati ka ERMi näituselaboris tehtud näituse #Niisamalinnas ettevalmistustöös, mis põhines koos laste ja noortega teostatud uuringutel (Runnel 2015). Noorte igapäevase, sealhulgas linnaruumiga seotud meediakasutuse uurimiseks rakendati kombinatsiooni esseevõistlustest, multimodaalset digitaalset jutustamist ja rühmaarutelusid. Koostöös meediadisaineriga valmib uuringu tulemusel digitaalselt vahendatud avalikkuse ja privaatsuse küsimusi käsitlev interaktiivne installatsioon ka ERMi tulevaste püsiekspositsiooni (avamine 2016), mida on kavas edaspidi kasutada noorte meediaauditooriumide uurimiseks.

Metodoloogilistes ülevaate-artiklites (Hernwall & Siibak 2012; Siibak & Murumaa 2013; Siibak jt 2013) analüüsisime põhjalikult loovuurimismeetodite plusse ja miinuseid ning nende rakendatavust. Leidsime, et hoolikas uuringudisain võimaldab vaadelda materjali uuest perspektiivist, eriti laste- ja noorteuuringutes, mille teemad on abstraktse või tundliku iseloomuga. Käsitlesime ka uurija rolli laste ja noortega läbiviidavates uuringutes, leides, et kaaluda tasub sõbraliku täiskasvanu rolli põimimist uurija rolliga (Murumaa-Mengel & Siibak 2014).

Uurija rolli olulisust kinnitas ERMi näituse #Niisamalinnas raames läbi viidud uurimistöö, mille tuumaks oli soov omandada teadmisi sotsiaalse elu nende aspektide kohta, mis ei pruugi olla kättesaadavad tavapärase kvalitatiivsete uurimismeetoditega. Lahenduseks oli eksperimentaalne, erinevaid meetodeid ja uurimispaidu hõlmav iteratiivne lähenemisviis, kus iga järgnevalt valitud uurimismeetod lähtus eelmise etapi kogemusest (Runnel 2015).

2. Olulised tulemused, nende originaalsus ja tähtsus

Grandiprojekti tulemused on kõigile huvilistele kättesaadavad veebikogumiku GENIRE (<http://genire.ut.ee>) vahendusel, mis võimaldab uurimisküsimuste rühmade ja alateemade kaupa tutvuda meie teaduspublikatsioonidega ning projekti raames valminud doktori-, magistri- ja bakalaureusetööde, populaarteaduslike artiklite ning meediakasvatuse alaste õppematerjalidega.

2.1. Vanuserühmad meediaauditooriumidena

2.1.1. Meediapõlvkonnad ja vanuserühmade eripärad

Meie analüüsid näitavad, et vanuserühmade vahel valitsevad märkimisväärsed, isegi reljeefsed, erinevused traditsioonilise meedia, eriti aga interneti ja sotsiaalmeedia kasutamise võimalustes, eesmärkides, oskustes, aktiivsuses ja harjumustes, mis lubab kõnelda „meediapõlvkondadest“ (Kalmus 2016; Kalmus jt 2013, ilmumas 2016; Siibak & Vittadini 2012; Siibak jt 2014; Vittadini jt 2013). Meediakasutus mängib seega sotsiaalsete põlvkondade kujunemises – põlvkonnastumises – olulist rolli. Samas on meediapõlvkondade vahelised piirid ähmased, üleminekud sujuvad. Põlvkonnastumist tasubki näha sujuva kultuurilise protsessina – käesoleval sajandil meediapõlvkondade järk-järgulise digitaliseerumisena. Jutt täiesti selgepiirilisest, erakordsest ja eksklusiivsest digitaalsest põlvkonnast on muut (Kalmus 2016).

Kõiki meediakasutuses ilmnevaid vanuselisi erinevusi ei ole asjakohane tõlgendada põlvkondliku efekti võtmes. Mitmed erinevused (nt uudisteemade või meediaformaate eelistustes) tulenevad muuhulgas eluetapist: inimeste infovajadused ja huvid muutuvad koos sisenemisega teatud elufaasidesse (nt noore inimese iseseisvumine, tööturule sisenemine, lapsevanemaks saamine, pensioniikka jõudmine), mis toovad fookusesse spetsiifilised teemad ja formaadid. Põlvkondlike erinevuste puhul on aga tegemist fundamentaalsemate ja püsivamate nihetega väärtusmaailmas või püsiva kinnistumisega teatud meediatüübi külge (Opermann 2014).

Lisaks elukaarel paiknemisele mängib rolli kohanemisvõime muutuv keskkonnas, mis on tõenäoliselt eriti kõrge praegustel noorematel keskealistel (meediapõlvkondade klassifikatsioonis *puhverpõlvkonnal*), kes kogesid kujunemisaastail erinevaid ühiskondlikke tingimusi ning võivad seetõttu olla võrdlemisi avatud igat laadi innovatsioonidele (Kalmus 2016).

Erinevused internetikasutuse aktiivsuses kattuvad suurel määral üldiste stratifikatsioonimustritega. Info/töö eesmärgil kasutavad internetti enam naised, hea hariduse ja sissetulekuga, eesti keelt kõnelevad inimesed, meelelahutuse/suhtluse eesmärgil aga pigem noored, mehed, madalama hariduse ja sissetulekuga ning muukeelsed inimesed (Kalmus jt 2011, 2013).

Üldiselt on nooremad põlvkonnad suutnud kohaneda kiirete ühiskondlike muutustega – eriti infostumise ja sotsiaalse aja kiirenemisega – nõtkemalt, kiiremini ja suuremal määral, samal ajal kui vanemate generatsioonide esindajad on jäänud paljuski truuks noorpõlves omandatud harjumustele ja eelistustele. Teatud aspektides (nt institutsionaalne poliitiline osalus, kultuuriline aktiivsus, informeeritus) on vanemate earühmade suurem inertsus aidanud neil säilitada kapitaliseerituse taset, paljudes teistes eluvaldkondades (nt digipädevus, internetipõhise poliitika- ja majandusväljal osalemine, tarbimisvõimalused) on aga nooremad vanuserühmad saavutanud märkimisväärse edumaa, mis kokkuvõttes mõjutab enesehinnangulise sotsiaalse staatuse diferentsi oluliselt nooremate põlvkondade kasuks. Vanuseline ja/või põlvkondlik kuuluvus omab Eesti ühiskonnas seega väga tugevat eristavat jõudu – seda nii vertikaalses sotsiaalses struktuuris paiknemise ja kapitaliseerituse kui horisontaalse – elustiililise ja habitusliku diferentseerumise mõttes. Niisiis täidavad põlvkonnad ühiskonna kui terviku suhtes eelkõige nii vertikaalselt kui horisontaalselt struktureerivat ning sotsiaalses ajas kulgemist desünkroniseerivat rolli (Kalmus jt ilmumas 2016).

2.1.2. Meedia loovkasutamine

Laste ja noorte meedia loovkasutuspraktikaid uurisime erinevate Euroopa maade näitel. 25 Euroopa riigis läbi viidud EU Kids Online'i küsitlustulemuste põhjal leidsime, et laste poolt veebikeskkonnas harrastatavate erinevate loometegevuste arv kasvab koos vanusega. Samas ei järgi see areng kindlaid hierarhilisi astmeid, vaid pigem erinevaid radu, mille kujunemist mõjutavad olemasolevad võimalused, iga riigi kultuurikontekst ning avalikkuse suhtumine erilaadsetesse veebitegevustesse (Pruulmann-Vengerfeldt & Runnel 2012).

Meie uuringud näitavad, et meedia loovkasutamine (nt blogides ja sotsiaalvõrgustikes) ning sellele saadav eakaaslaste vahetu tagasiside võimaldavad noortel pidevalt (uuesti) konstrueerida enda identiteeti ning kujundada arusaamu ühiskonnas käibivatest väärtustest ja normidest (Hernwall & Siibak 2011; Siibak & Hernwall 2012). Eelteismeliste visuaalsed eneseesitlusstrateegiad, mis avalduvad sotsiaalvõrgustikesse üleslaetud fotodel, peegeldavad ilmekalt sotsiaalset ebamäärasust (nt vanuse ja soorollide osas), mida noored igapäevaselt kogevad. Samas aitab sotsiaalmeedias tegutsemine arendada erinevaid oskusi (nt fototöötlus) ja seeläbi parendada noorte digitaalset pädevust. Noored on teadlikud konkreetse platvormi tavadest ja normidest ning lähtuvad enda virtuaalse identiteedi konstrueerimisel nii platvormi üldistest kommetest kui eakaaslaste tagasisidest (Siibak jt 2013).

Teismeliste blogide analüüs näitas, et postituste teemad ja žanrid peegeldavad puberteedia kogemusi ja arenguülesandeid. Enamikul juhtudel on postituste kujuteldavaks auditooriumiks tuttavad eakaaslased, mitte anonüümsed lugejad. Üldiselt tähendab blogimine vana päevikupidamise praktika avaldumist uues vormis (Blinka jt 2012; Cerna jt 2012).

Noorte ja vanemate internetikasutajate arusaamad privaatsusest on erinevad ning see avaldub ka erinevates privaatsusstrateegiates. Nooremad sotsiaalmeedia kasutajad eelistavad sotsiaalseid privaatsusstrateegiaid, nt sotsiaalset steganograafiat, et varjata oma postituste tegelikku sisu soovimatu auditooriumi eest (Oolo & Siibak 2013; Siibak 2012). Privaatsuse ja eneseavamisega seonduvad võimalikud probleemid on ka üks peamisi põhjuseid, miks paljud noored on otsustanud suhtlusportaalide kasutamisest loobuda või polegi neid kasutama hakanud (Trültzsch-Wijnen jt 2015). Suhtlusportaalide mitte-kasutajad erinevad kasutajatest ka üldiste meedia- ja ajakasutuse eelistuste ning sotsiaalsete suhete poolest.

2.1.3. Laste ja noorte meediakasutusega seonduvad probleemid

Ulatuslikus teoreetilisises ülevaates (Kalmus jt 2014) paigutasime laste ja noorte internetikasutuse originaalsel viisil heaolukontseptsioonide raamistikku. Järeldasime, et turvaline ja oskuslik internetikasutus võib omada laste arengulisele ja sotsiaalsele heaolule märkimisväärset positiivset mõju. Samas võib ülemäärane ja/või oskamatu netikasutus mõjuda negatiivselt heaolu füüsilises, psühholoogilises ja sotsiaalses dimensioonis ning mõnedes materiaalse ja arengulise heaolu aspektides. Üldjäreldeusena tööme esile, et laste heaolu ja internetikasutuse seosed on mitmetahulised, sõltudes nii indiviiditasandi tegurite ja asjaolude keerukast kogumist kui institutsionaalsest ja sotsiaalsest kontekstist.

Kuna teismeliste ülemäärane internetikasutus (mida nimetatakse ka internetisõltuvuseks) on aktuaalne ja sageli käsitletav teema (sh meedias ja avalikes diskursustes), pühendasime sellele EU Kids Online'i küsitlusandmete analüüsi näol mitmeid uuringuid (Blinka & Smahel 2011; Blinka jt 2015; Kalmus jt 2015; Smahel & Blinka 2012). Leidsime, et 25 Euroopa riigi lapsed erinevad nii ülemäärase netikasutuse keskmise taseme

kui sellega seonduvate näitajate osas. Üldiselt on ülemäärase internetikasutuse risk kõrgem psühholoogiliste ja käitumisprobleemidega ning riski- ja sensatsioonihimuliste noorte hulgas; ühtlasi osutusid emotsionaalsed ja tähelepanuhäired olulisimaks mõjuteguriks. Kuigi internetikasutuse sagedus oli ülemäärase netikasutuse enesehinnanguga seotud, oli seosetugevus üllatavalt madal. Samuti üllatuslikult ei ilmnenud enamikus maades ülemäärases netikasutuses poiste ja tüdrukute vahelisi erinevusi. Ülemäärase internetikasutuse mõõdukad näitajad olid seotud nii probleemide (emotsionaalsed häired) kui hüvedega (suuremad digitaalsed pädevused), samas kui ülemäärase netikasutuse kõrge tase oli seotud üksnes probleemidega (tähelepanu- ja enesekontrolliraskused ning valdavalt *online*-mängudele keskenduv veebitegevus).

EU Kids Online'i Eesti andmestiku põhjal keskendusime seksuaalse sisuga sõnumite saamisele kui ühele lapsi ja noori enim häirivale *online*-riskile. Leidsime, et ka selle riski kogemise tõenäosus on suurem riskialtima käitumisega (nii veebikeskkondades kui päriselus) ja psühholoogiliste probleemidega laste hulgas. Veebikeskkonnas saadud sõnumeid tajuvad suurema tõenäosusega seksuaalselt ahistavana lapsed, kes kalduvad ülemäärasele netikasutusele, kelle vanematepoolne järelevalve on madalam ning eakaaslastepoolne netikasutuse sotsiaalne vahendamine kõrgem. Olulise leiuna tõime esile vene keelt kõnelevate laste suurema riski saada *online*-keskkondades seksuaalse sisuga sõnumeid ning tunda end nendest häirituna (Soo jt 2012).

2.2. Põlvkondade meediataju, -kogemused ja hoiakud

Grandiprojektis üldiselt, sh põlvkondade meediataju ja -kogemuste teoretiseerimisel ja uurimisel, lähtusime konstruktsionistlikust epistemoloogiast ja sellega kooskõlas olevast lapsekesksuse põhimõttest (Kalmus & Ólafsson 2013). Olles loobunud proteksionistlikust paradigmat, mis näeb lapsi meediamõjude, sh *online*-riskide ja -kahjude passiivsete ohvritena, vaatlesime lapsi ja noori teadlike ja leidlike tegutsejatena.

Leidsime, et noored tajuvad erinevaid *online*-riske (nt küberkiusamine, pahavara, andmete varastamine ja väärkasutus, identiteedivargus, vägivaldne sisu). Üks sageliesinevaid ja emotsionaalsemaid reaktsioone tekitanud riske on kokkupuutumine internetis tegutsevate ahistajatega (Murumaa-Mengel 2015; Murumaa & Siibak 2012). Gümnaasiumiõpilased tajuvad nn netiperverti iseenda vastandina, konstrueerides erinevuse läbi soo, vanuse, rahvuse, välimuse, seksuaalsete eelistuste ning keeruka lapsepõlve. Meediatekstide olulisus sellise taju kujundamisel on märkimisväärne: noored võtavad omaks internetiohutusele suunatud kampaaniate ja meedias avaldatud kuritegude narratiivid ning kannavad neid edasi isiklike näidetena (Murumaa-Mengel 2015).

Ehkki Eestis pole põlvkondlik lõhe laste ja nende vanemate internetikasutamises väga suur, erinevuse selles osas märkimisväärselt kõigist Põhjamaadest, kus lapsevanemad on oma lastest aktiivsemad internetikasutajad, mis loob neis riikides paremad eeldused vanemate riskiteadlikkuseks ja laste netikasutuse juhendamiseks. EU Kids Online'i küsitlusandmete analüüs näitas, et Eesti lapsevanemad paistavad Euroopa kontekstis silma võrdlemisi muretu suhtumisega lastega seotud võimalikesse probleemidesse, sealhulgas internetiriskidesse (Kalmus 2013). Ka meie kvalitatiivuuringud kinnitavad, et lastevanemate teadlikkus on vähene ja ühekülgne, väljendudes tervise- ja materiaalsete riskide ning meedia vahetute mõjude, mitte aga sotsiaalsete ja kognitiivsete riskide teadvustamises (Vinter & Siibak 2012). Üldisemal tasandil võime Eesti ja teiste siirderiikide (nt Leedu ja Tšehhi) olukorda tõlgendada kui konflikti tehnoloogia ja meediakeskkonna ülikiire arengutempo ning inimeste adaptatsiooni- ja õppimisvõime vahel (Kalmus 2013).

Põlvkondlikud erinevused ilmnesid ka *online*-privaatsuse mõtestamisel: noored tajuvad sotsiaalmeedias kohati erinäolisemat auditooriumi ja aktsepteeritud käitumispraktikate laiemat repertuaari (nt Murumaa-Mengel 2015; Murumaa & Siibak 2012; Murumaa-Mengel & Siibak 2014).

Samas on digitaalsest tehnoloogiast ja veebisuhtlust võimaldavatest keskkondadest saanud erinevaid põlvkondi peresisel suhtlusel liitev või taasühendav nähtus (Siibak & Tamme 2013; Tamme & Siibak 2012). Näiteks ilmnes intervjuudest peredega, kus kolme erineva generatsiooni esindajad kasutavad üksteisega suhtlemiseks muuhulgas veebipõhiseid kanaleid, et taoline suhtlusviis on eriti oluline vanavanematele, võimaldades neil olla varasemast sagedasemas ja lähedasemas kontaktis laste ja lastelastega.

Kui laste puhul on internetikasutuse soolised mustrid muutumas, siis lapsevanemad kannavad sageli interneti ja sooliste stereotüüpidega seotud müüte ja eelarvamusi. Arvates, et poisid on internetikasutuses piisavalt vilunud, pööravad nad poiste internetikasutuse juhendamisele tüdrukutega võrreldes vähem tähelepanu (Livingstone jt 2014).

Eesti lasteaiaõpetajad ajavad mediakasvatuse sageli segamini digitaaltehnoogiliste vahendite kasutamisega õppeprotsessis. Lasteaiaõpetajad peavad mediakasvatust tähtsaks, kuid hindavad seda võrreldes teiste õppekavavaldkondadega madalamalt ja omistavad olulisema juhendajarolli lapsevanematele (Vinter 2013; Vinter & Siibak 2012). Olgugi et lastele tuttavlikku meediasisu ja meedialemmikuid saaks edukalt rakendada lasteaedades toimivas kasvatustegevuses (nt sootundlikus pedagoogikas, keskkonna ja eetilise käitumise mõistmise kujundamiseks, meediapädevuste arendamiseks), ei ole taolised praktikad meie lasteaedades veel kuigi levinud (Siibak & Vinter 2014a, b).

2.3. Sotsialiseerumismõjurite interaktsioonimustrid

Selle alateema käsitlemisel keskendusime suures osas laste mediakasutuse, eriti internetikasutuse sotsiaalsele vahendamisele, mille määratlemisel pakkusime teoreetilismetodoloogilises ülevaates (Kalmus 2012) laial üldistusandil välja kahese jaotuse: (1) *sotsiaalne toetamine*, mis hõlmab mitmesuguste sotsialiseerijate (õpetajate, eakaaslaste, vanemate või teiste pereliikmete ja sugulaste) poolset abistamist, juhendamist, kooskasutamist ja -tõlgendamist, ning (2) *reeglid ja piirangud* (nii sotsiaalsed kui tehnilised), mille kehtestavad enamasti õpetajad ja lapsevanemad. Tuginedes McQuaili (2005) käsitlusele meedia vahendaja-rollidest ning laste internetikasutuse sotsiaalset vahendamist puudutavate uurimuste tulemustele, lõime sotsialiseerijate vahendaja-rollide tüpologia: (1) *väravavaht*, kes valib laste jaoks välja teatud mediakogemused ja jätab tahtlikult või ebateadlikult kõrvale teised; (2) *treener* (ehk *teejuht*), kes näitab meediamaastikul teed ja aitab aru saada sellest, mis on raskesti mõistetav või millega on raske toime tulla; (3) *aken*, kes avardab laste vaatevälja ja teadmisi meediamaailmast ning selle positiivseid kasutusvõimalusi; (4) *nõustaja* või *usaldusisik*, kelle poole lapsed pöörduvad pärast negatiivset internetikogemust (Kalmus 2012).

Empiirilistes analüüsides vaatlesime riikidevahelisi erinevusi laste internetikasutuse sotsiaalses vahendamises ja viimase seoseid teiste tunnustega nii makro- kui mikrotasandil. Meil õnnestus näidata, et makrotasandil mängivad lisaks domineerivatele väärtushinnangutele rolli heaolurežiimid, reguleerides naiste tööhõivet ja avaliku lastehoiuteenuse kättesaadavust ning mõjutades strateegiaid, mida lapsevanemad saavad kasutada laste sotsialiseerimisel, sh mediakasutuse vahendamisel. Eesti lapsevanemad on laste internetikasutuse sotsiaalses vahendamises võrdlemisi passiivsed, jäädes sarnaselt teiste Ida-Euroopa riikide vanematele alla Euroopa keskmisest (Kalmus & Roosalu 2011,

2012; Roosalu & Kalmus 2011). Vanemliku sotsiaalse vahendamise mõju laste ülemäärase internetikasutuse vähendamisel on väga tagasihoidlik ning see seos on universaalne kõigis vaadeldud 25 Euroopa riigis (Kalmus jt 2015).

Meie analüüsid kinnitasid, et Eesti lapsevanemaid iseloomustab kõikumine erinevate – autoritaarsete ja liberaalsete – kasvatuspõhimõtete vahel. Lubamise-keelamise, heakskiidu-hukkamõistu ning kontrollivajaduse piirid on hägustunud, tekitades vanemates segadust. See avaldub ka laste internetikasutuse sotsiaalse vahendamise soolistes erinevustes. Nii pooldavad Eesti vanemad poiste puhul autoritaarset, käskudel-keeldudel põhinevat internetikasutuse vahendamist. Tüdrukute meediakasvatuses pööravad vanemad suuremat tähelepanu netiturvalisusele, kuid on oluliselt liberaalsemad internetis veedetava aja ja veebitegevuste suhtes (Talves & Kalmus 2015).

Vanemliku vahendamise tüüpidest on sobivaim aktiivne, toetav vahendamine, seda eriti siis, kui laps on kogenud internetis midagi häirivat. Piirav ja keelav vahendamine võib kaasa tuua ka soovimatuid tagajärgi. Näiteks ilmnes uuringust lasteaialastega, et krimisarja vaatamise katkestamine poole pealt lapse magamaminekuaja tõttu tekitab lastes häiritust, kuna süüdlane jääb tabamata ja kuritöö karistusest (Kruuse & Kalmus 2014).

Õpetajatepoolne vahendamine on nii Euroopas kui Eestis positiivselt seotud õpilaste digitaalsete ja netiturvalisuse oskustega (Kalmus jt 2012), mis lubab väita, et õpetajad täidavad Euroopas üldiselt veebiteeujuhtide või ka -treenerite rolli. Niisugune seosemuster ei ilmnenud siiski kõigis uuritud 25 riigis, viidates sellele, et õpetajate treeneriroll võib olla alles kujunemisejärgus. Analüüs tõi esile ka nõrga positiivse seose laste negatiivsete *online*-kogemuste ning õpetajate (ja eakaaslaste) pakutava toetuse vahel. See annab alust arvata, et internetikasutuse sotsiaalne vahendamine võib toimuda retroaktiivselt, kui lapsed pöörduvad õpetajate kui usaldusisikute või lohutajate poole pärast seda, kui nad on kogenud internetis midagi häirivat.

EU Kids Online Eesti andmestiku analüüs (Soo jt 2015) näitas, et Eesti õpetajad rakendavad enamasti internetikasutust piiravat ja reguleerivat tehnikat. Levinud on ka turvalise netikasutuse alane juhendamine ehk treenerirolli täitmine, kuid õpetajate funktsioon abistaja ja nõustajana osutus tagasihoidlikuks. Eesti keelt rääkivate ja väikestest asulatest pärit laste õpetajad sekkuvad aktiivsemalt ja mitmekülgsemalt laste internetikasutusse ning pakuvad internetiohtude korral rohkem nõuandeid ja abi kui vene keelt kõnelevate ning suuremates asulates elavate laste õpetajad. Internetis kahju kogemine ei ole seotud õpetajatepoolse sotsiaalse vahendamisega, mis võib tähendada seda, et Eesti õpilased ei pea õpetajat negatiivsete tundmuste korral oluliseks nõustajaks või lohutajaks.

Lasteaias on uue meedia kasutuseelistuste kujunemisel oluline osa eakaaslastel. Järeldust toetab tulemused, mille kohaselt on uue meedia kasutuseelistused, huvid ja hoiakud rühmasiseselt sarnased, samas kui uue meedia kasutamise intensiivsus ja huvi arvutite vastu erinevad rühmadevaheliselt (Vinter 2012, 2013).

2.4. Lahendamata jäänud probleemid ja töö edasiarendamise võimalused

Leidsime, et põlvkonnastumise analüüsimiseks meediakasutuse või mistahes muus sotsiaalses kontekstis ei ole ühest lähenemist, nagu ei eksisteeri ka ühte objektiivset viisi sotsiaalsete põlvkondade dateerimiseks ja põlvkondliku sidususe määratlemiseks. Seetõttu on oluline, et põlvkondi käsitleva uurimistöo autor defineeriks esmalt oma arusaamise põlvkonnast, et uurimuse sihtrühmadel oleks võimalik töö lähtealuseid täpselt mõista. Kindlasti ei tohiks samadel alustel käsitleda vanusegrupe, sünni- või hariduskohorte ja sotsiaalseid põlvkondi, kuna need ei kujuta endast identseid nähtusi. Sotsiaalne põlvkond on

pigem diskursiivne kui statistiline konstruktsioon, mille uurimine üksnes statistilise analüüsi kaudu ei anna täpseid tulemusi (Opermann 2014). Seega võiks esinduslike ankeetküsitlusel põhinevate kordusuuringute kõrval kutsuda ellu ka pikemaajalisi kvalitatiivuurimisi. Iseäranis viljakas oleks longituuduuring, mis võimaldaks põlvkonnastumise protsessi põhjalikumalt analüüsida meediasüsteemi arengu ja laiemate sotsiaalsete muutuste taustal.

Teine probleemide ring seondub meediakasutuse sotsiaalse vahendamise uurimise keerukusega: ideaaljuhul oleks vaja uurida seda olulist osa tänapäevases sotsialiseerimisprotsessis detailsemalt, terviklikumalt ja kontekstitundlikumalt, võttes arvesse ka protsessi dünaamikat ja erinevate distsipliinide vaateid, mõisteid ja meetodeid (Kalmus 2012). Seejuures vääriks enam uurimist vanemliku vahendamise soovimatud tagajärjed (Kruuse & Kalmus 2014) ja õdede-vendade roll laste ja noorte meediakasutuse vahendamisel.

Kuna digitehnoloogiaid hakatakse kasutama väga varases eas, peaksid tulevased uuringud keskenduma enam ka väikelaste digitehnoloogiatega kasutuspraktikatele, digipädevuste omandamise etappidele ning meediakasvatuse ja sotsiaalse vahendamise rollile selles kontekstis.

Edasistes uurimustes on oluline ka teadlik laste ja noorte võimustamine (nt tegevusuuringutes), et nende hääl tuleks tõepoolest kuuldavale ning tekiks võimalus luua praktiliselt rakendatavaid strateegiaid ja sõnumeid, mis kõnetaksid ja kaasaksid sihtrühma (nt Murumaa-Mengel 2015).

3. Tulemuste praktilisest väärtusest

Projekti tulemused pakuvad objektiivset ja kontekstualiseeritud infot ja mõtlemisainest noore põlvkonna sotsialiseerimisega seotud ühiskonnarühmadele – lapsevanematele, (lasteaia)õpetajatele, ajakirjanikele, noorsootöötajatele jne. Laste ja noorte (uue) meedia tarbimise alaseid tulemusi on võimalik kasutada taustainfona lasteaedade ja koolide meediaõpetuse didaktika ning õpetajakoolituses meediaõpetuse alaste koolitusprogrammide, ainekavade ja õppematerjalide väljatöötamisel, aga ka turvalisema internetikasutuse alase teavitustöö kavandamisel.

Projekti tulemuste põhjal oleme sõnastanud rea praktilisi soovitusi poliitikakujundajatele, õpetajatele ja lapsevanematele ning avaldanud need projekti veebikogumiku vastavas rubriigis: <http://genire.ut.ee/praktilised-soovitused-practical-recommendations>.

Viidatud publikatsioonid

Blinka, L.; Škařupová, K.; Ševčíková, A.; Wölfling, K.; Müller, K.; Dreier, M. (2015). Excessive internet use in European adolescents: What determines differences in severity? *International Journal of Public Health*, 60(2), 249-256.

Blinka, L.; Smahel, D. (2011). Predictors of adolescents' excessive internet use: A comparison across European countries. *15th European Conference on Developmental Psychology (237-241)*. Medimond.

Blinka, L.; Subrahmanyam, K.; Smahel, D.; Seganti, F. R. (2012). Differences in the teen blogosphere: Insights from a content analysis of English- and Czech language weblogs. *Young*, 20(3), 277-296.

Cerna, A.; Blinka, L.; Seganti, F. R. (2012). A blog of their own. Frånberg, G.M.; Hällgren, C.; Dunkels, E. (Eds.). *Invisible Girl* (247-256). Umeå: Umeå University.

Hernwall, P.; Siibak, A. (2011). Writing identity: gendered values and user content creation in SNS interaction among Estonian and Swedish tweens. *Global Studies of Childhood*, 1(4), 365-376.

Hernwall, P.; Siibak, A. (2012). The making of online identity: The use of creative method to support young people in their reflection of age and gender. Strano, M., Hrachovec, H., Sudweek, F., Ess, C. (Eds.). *Cultural Attitudes towards Technology and Communication 2012: Proceedings of the Eight International Conference on Cultural Attitudes towards Technology and Communication, Aarhus, Denmark, 18-20 June, 2012* (38-50). Murdoch, WA: School of Information Technology, Murdoch University.

Kalmus, V. (2012). Making sense of the social mediation of children's internet use: Perspectives for interdisciplinary and crosscultural research. Wijnen, C.W.; Trültzsch, S.; Ortner, C. (Eds.). *Medienwelten im Wandel: Kommunikationswissenschaftliche Positionen, Perspektiven und Konsequenzen. Festschrift für Ingrid PausHasebrink* (137-149). Wien: Springer.

Kalmus, V. (2013). Laste turvalisus uues meediakeskkonnas. Heidmets, M. (Toim.). *Eesti inimarengu aruanne 2012/2013: Eesti maailmas* (83-85). Tallinn: Eesti Koostöö Kogu.

Kalmus, V. (2016). The emergence of the 'digital generation' in Estonia's transition period. Nugin, R.; Kannike, A.; Raudsepp, M. (Eds.). *Generations in Estonia: Contemporary Perspectives on Turbulent Times* (319-341). Tartu: University of Tartu Press.

Kalmus, V.; Blinka, L.; Ólafsson, K. (2015). Does it matter what Mama says: Evaluating the role of parental mediation in European adolescents' excessive internet use. *Children and Society*, 29(2), 122-133.

Kalmus, V.; Masso, A.; Lauristin, M. (2013). Preferences in media use and perception of inter-generational differences among age groups in Estonia: A cultural approach to media generations. *Northern Lights: Film & Media Studies Yearbook*, 11(1), 15-34.

Kalmus, V.; Masso, A.; Lauristin, M. (ilmumas 2016). Põlvkondade eristumine muutuvast ühiskonnas. Vihalemm, P.; Lauristin, M.; Vihalemm, T.; Kalmus, V. (Toim.). *Eesti ühiskond kiirenevas ajas: Eesti elaviku muutumine 2002-2014 uuringu Mina. Maailm. Meedia tulemuste põhjal*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Kalmus, V.; Ólafsson, K. (2013). Editorial: A child-centred perspective on risks and opportunities in cyberspace. *Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace*, 7(1).

Kalmus, V.; Realo, A.; Siibak, A. (2011). Motives for internet use and their relationships with personality traits and sociodemographic factors. *Trames: Journal of the Humanities and Social Sciences*, 15(65/60)(4), 385-403.

Kalmus, V.; Roosalu, T. (2011). Parental mediation of EU kids' Internet use revisited: Looking for a complex model of crossnational differences. *International Journal of Media and Cultural Politics*, 7, 55-66.

Kalmus, V.; Roosalu, T. (2012). Institutional filters on children's internet use: An additional explanation of crossnational differences in parental mediation. Walrave, M.; Heirman, W.; Mels, S.; Timmerman, C.; Vandebosch, H. (Eds.). *eYouth: Balancing between Opportunities and Risks* (235-250). Peter Lang Publishers House.

Kalmus, V.; Siibak, A.; Blinka, L. (2014). Internet and child well-being. Ben-Arieh, A.; Frones, I.; Casas, F.; Korbin, J.E. (Eds.). *Handbook of Child Well-Being: Theories, Methods and Policies in Global Perspective* (2093-2133). Dordrecht: Springer.

Kalmus, V.; Talves, K.; Pruulmann-Vengerfeldt, P. (2013). Behind the slogan of "e-state:" Digital stratification in Estonia. Ragnedda, M.; Muschert, G. (Eds.). *The Digital Divide: The Internet and Social Inequality in International Perspective* (193-206). London: Routledge.

Kalmus, V.; von Feilitzen, C.; Siibak, A. (2012). Effectiveness of teachers' and peer's mediation in supporting opportunities and reducing risks online. Livingstone, S.; Haddon, L.; Görzig, A. (Eds.). *Children, risk and safety on the internet: Research and policy challenges in comparative perspective* (245-256). Bristol: The Policy Press.

Kruuse, K.; Kalmus, V. (2014). When the villain remains unpunished: Unintended effects of the social mediation of young children's TV viewing. *International Journal of Media and Cultural Politics*, 10(3), 355-363.

Livingstone, S.; Kalmus, V.; Talves, K. (2014). Girls' and boys' experiences of online risk and safety. Carter, C.; Steiner, L.; McLaughlin, L. (Eds.). *The Routledge Companion to Media and Gender* (190-200). London: Routledge.

McQuail, D. (2005). *McQuaili massikommunikatsiooni teooria*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Murumaa, M.; Siibak, A. (2012). The imagined audience on Facebook: Analysis of Estonian teen sketches about typical Facebook users. *First Monday*, 17(2).

Murumaa-Mengel, M. (2015). Drawing the Threat: A Study on Perceptions of the Online Pervert among Estonian High-School Students. *Young: Nordic Journal of Youth Research*, 23(1), 1-18.

Murumaa-Mengel, M.; Siibak, A. (2014). Roles of a researcher: Reflections after doing a case-study with youth on a sensitive topic. Kramp, L.; Carpentier, N.; Hepp, A.; Tomanić Trivundža, I.; Nieminen, H.; Kunelius, R.; Olsson, T.; Sundin, E.; Kilborn, R. (Eds.). *Media Practice and Everyday Agency in Europe* (249-259). Bremen: edition lumière.

Oolo, E.; Siibak, A. (2013). Performing for one's imagined audience: Social steganography and other privacy strategies of Estonian teens on networked publics. *Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace*, 7(1).

- Opermann, S. (2014). *Generational Use of News Media in Estonia: Media Access, Spatial Orientations and Discursive Characteristics of the News Media*. Stockholm: Elanders.
- Palts, K.; Kalmus, V. (2015). Digital channels in teacher-parent communication: The case of Estonia. *International Journal of Education and Development using ICT*, 11(3), 65-81.
- Pruulmann-Vengerfeldt, P.; Runnel, P. (2012). Online opportunities. Livingstone, S.; Haddon, L.; Görzig, A. (Eds.). *Children, risk and safety online: Research and policy challenges in comparative perspective* (73-85). London: The Policy Press.
- Roosalu, T.; Kalmus, V. (2011). Families bolstering the effects of globalisation: Do welfare regimes explain crossnational differences in parenting strategies? Papanikos, G.T. (Ed.). *Essays on Social Themes* (247-258). Athens: ATINER.
- Runnel, P. (2015). Post Scriptum. Making of: The Challenges of Exhibition Production. Martínez, F.; Runnel, P. (Eds.). *Hopeless Youth!* (491-507). Tartu: Eesti Rahva Muuseum.
- Siibak, A. (2012). Changes in the user practices: The case of extreme nationalist users of SNS Rate. *Social Media: Risks and Opportunities in Military Applications: Papers presented at the RTO Human Factors and Medicine Panel (HFM) Specialists' Meeting held in Tallinn, Estonia on 16-18 April 2012*. The Research and Technology Organisation of NATO.
- Siibak, A.; Forsman, M.; Hernwall, P. (2013). Employing creative research methods with tweens in Estonia and Sweden: Reflections on a case study of identity construction on social networking sites. Bredl, K.; Hünninger, J.; Jensen, J. L. (Eds.). *Methods for Analyzing Social Media* (108-119). London: Routledge.
- Siibak, A.; Hernwall, P. (2011). "Looking like my favourite Barbie" – Online gender construction of tween girls in Estonia and in Sweden. *Studies of Transition States and Societies*, 3(2), 57-68.
- Siibak, A.; Murumaa-Mengel, M. (2013). Exploring the potential of creative research for the study of imagined audiences: A case study of Estonian students' sketches on the typical Facebook users. Patriarche, G.; Bilandzic, H.; Linaa Jensen, J.; Jurišić, J. (Eds.). *Audience Research Methodologies: Between Innovation and Consolidation* (127-143). London: Routledge.
- Siibak, A.; Tamme, V. (2013). 'Who introduced Granny to Facebook?': An exploration of everyday family interactions in web-based communication environments. *Northern Lights*, 11(1), 71-89.
- Siibak, A.; Vinter, K. (2014a). "No silly girls' films!" Analysis of Estonian preschool children's gender specific tastes in media, and possible implications for preschool learning. *International Journal of Early Childhood*, 46(3), 357-372.
- Siibak, A.; Vinter, K. (2014b). „Ma tahaks olla Pommimees!“ – lasteaialaste meedialemmikute analüüs ja nende võimalik kasutamine väärtuskasvatuses ja sootundlikus hariduses. *Ariadne Lõng: nais- ja meesuuringute ajakiri*, 1/2, 85-100.

Siibak, A.; Vittadini, N. (2012). Editorial: Introducing four empirical examples of the “generationing” process. *Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace*, 6(2).

Siibak, A.; Vittadini, N., Nimrod, G. (2014). Generations as media audiences: An introduction. *Participations: Journal of Audience and Reception Studies*, 11(2), 100-107.

Smahel, D.; Blinka, L. (2012). Excessive internet use among European children. Livingstone, S.; Haddon, L.; Görzig, A. (Eds.). *Children, risk and safety on the internet: Research and policy challenges in comparative perspective* (191-203). Bristol: The Policy Press.

Soo, K.; Ainsaar, M.; Kalmus, V. (2012). Behind the curtains of e-state: Determinants of online sexual harassment among Estonian children. *Studies of Transition States and Societies*, 4(2), 35-48.

Soo, K.; Kalmus, V.; Ainsaar, M. (2015). Eesti õpetajate roll laste internetikasutuse sotsiaalses vahendamises. *Eesti Haridusteaduste Ajakiri*, 3(2), 156-185.

Talves, K.; Kalmus, V. (2015). Gendered mediation of children’s internet use: A keyhole for looking into changing socialization practices. *Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace*, 9(1).

Tamme, V.; Siibak, A. (2012). Enhancing family cohesion through web-based communication: Analysis of online communication practices in Estonian families. *Observatorio (OBS*)*, 001-028.

Trültzsch-Wijnen, C. W.; Trültzsch-Wijnen, S.; Siibak, A. (2015). Using and not using social media: What triggers young people’s SNS practices? Zeller, F.; Ponte, C.; O’Neill, B (Eds.). *Revitalising Audience Research: Innovations in European Audience Research* (176-194). London & New York: Routledge Taylor & Francis Ltd.

Vinter, K. (2012). The formation of new media preferences among preschool children in the context of peer culture and home interaction: A pedagogical perspective. *Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace*, 6(2).

Vinter, K. (2013). *Digitaalse ekraanimeedia tarbimine 5-7-aastaste laste seas ja selle sotsiaalne vahendamine Eestis. Pedagoogiline vaatekoht.* (Doktoritöö). Tallinna Ülikool.

Vinter, K.; Siibak, A. (2012). The role of parents in guiding preschool children’s use of computers and the internet: Analyzing perceptions of Estonian children and parents. Mikk, J.; Luik, P.; Veisson, M. (Eds.). *Lifelong Learning and Teacher Development* (78-94). Peter Lang Publishers House.

Vittadini, N.; Siibak, A.; Carpentier Reifová, I.; Bilandzic, H. (2013). Generations and media: The social construction of generational identity and differences. Carpentier, N.; Schrøder, K. C.; Hallett, L. (Eds.). *Transforming Audiences, Transforming Societies* (65-81). London: Routledge.